

NÅR TING BLIVER GENSTANDE

ETNOGRAFISKE SAMLINGERS BAGGRUND, RETNING OG POTENTIALE

af ULRIK HØJ JOHNSEN

Etnografiske samlinger oplever et fornyet fokus i den etnografiske og antropologiske forskning. Med udgangspunkt i de etnografiske samlinger på Moesgård Museum kaster denne artikel lys på indsamlingerne i et historisk og nutidigt perspektiv for at forstå genstandenes potentiale.

Det etnografiske magasin på Moesgård Museum er et forunderligt sted! Det fremstår på mange måder som en antipode til det museum, som publikum møder i udstillingslokalerne. På magasinet er der langt til udstillingernes omhyggeligt belyste genstande i strømlinede montrær, langt til den varme, indbydende atmosfære, som publikum bevæger sig i og langt til publikums forundring og larmende be-

gejstring. På magasinet hviler en nærmest andægtig, fortættet stemning. Her er grundtonen slået an af en konstant temperatur på 15 grader, en stille sitren fra de spartanske lysstofrør i loftet og de enorme reolfag fyldt til bristepunktet med kasser og genstande. Et hav af materialitet omgiver én i det rum, der med rette kan kaldes museets hjerte. Her befinder det museale råstof sig – genstandene.

Det etnografiske magasin på Moesgård Museum. Foto: Ulrik Høj Johansen

Masaispyd, turkmenske jurter, indiske plasticsandaler, mexikansk lertøj, japanske samuraidragter, sibirske snesko, konserverdåser fra Salomonøerne, filippinske hovedjægtrofæer og afghanske gedeskind ligger blandt alskens andre genstande side om side i magasinet. Et hav af fragmenter fra alle dele af verden, der med et kirurgisk greb er skåret ud af deres virkelighed og bragt til museet og placeret i syrefri kasser på magasinet. Genstandene vidner om menneskelivets mangfoldighed, menneskets kapacitet og kreativitet, der blot venter på at blive aktiveret. Her dybest nede i kælderens, længst væk fra publikum møder den kliniske klassifikation med rod i oplysningstidens trang til at ordne og kortlægge verden en nærmest sanselig poesi pakket ind i silkepapir og syrefri æsker..

Tingenes transformation

Verden er fyldt med ting. Mennesket er afhængigt af ting for at leve. Vi fremstiller ting, bruger ting, kasserer ting. Praktiske ting, smukke ting, grimme ting, ting der formidler

guderne, konen, manden, børnene, naboen, betydningsfulde ting, ligegyldige ting. Verden indeholder et overflødigdoms horn af materialitet, der vidner om menneskers tro, frygt, håb, formåen, frygt – ja, liv.

Fragmenter af denne verdens materialitet er blevet udvalgt af etnografiske indsamlere, hjembragt og indført i museale samlinger, fordi de på en eller anden måde illustrerer noget vigtigt om de mennesker, som de er indsamlet blandt. På museet gennemgår tingene imidlertid en transformationsproces, hvor de bliver genstande. Løst fra dens oprindelige kontekst disseseres den indkomne samling i registreringsprocessen, hvor hver enkelt genstand beskrives, måles, fotograferes, indskrives i arkiverne (i dag, databasen) – og vigtigst af alt – forsynes med et museumsnummer. Nummerydningen markerer genstandens 'dåb' forstået som den ritualiserede indvielse i museet. Fra det øjeblik er tingen endegyldigt transformeret til en genstand, der indskrives i en faglig indsamlingstradition og for Moesgårds vedkommende typisk også en forsknings-

tradition. Derfra kan den gøres til genstand for forskning og formidling. Tingens ophøjelse til genstand medfører også, at museet i henhold til museumsloven er forpligtet til at tage vare på genstanden med rettidig omhu i al evighed. Mandskab til registrering, fotografering, konservering, pakning og så videre er dyrt, og hyldplads på et fugt- og temperaturstyret magasin i al evighed koster mange penge. Det er ikke alle ting, der kan og bør blive genstande...

Etnografiske samlinger i Danmark

Hvorfor i alverden investere alle disse ressourcer i at slæbe ting fra hele verden til et museum i Danmark, registrere dem, konservere dem og opbevare dem, kunne man spørge? Hvad skal vi med etnografiske samlinger? Er der overhovedet rimelighed i at bruge offentlige skatte kroner på sådanne samlinger? Svaret på de spørgsmål kommer jeg til senere. Først giver det mening at belyse historikken i de etnografiske samlinger i Danmark.

Omkring 1650 grundlagde Fre-

denk III Det Kongelige Danske Kunstakademi, der blandt alskens kuriositeter rummede udstoppede dyr, konkylrier, mønter, kunst og etnografika. Et par hundreder år senere blev Prinsens Palæ i København stillet til rådighed for verdens første egentlige etnografiske museum, der åbnede i 1849. Samlingernes tiltrækningskraft var utvivlsomt deres eksotiske karakter – genstandene var såvel kongen som den almene danske befolkning dybt fremmedartede eller mærkelige. Oplysningstidens trang til at kategorisere og rationalisere var dog også slået igennem i datidens museale praksis. I stedet for en samling af rariteter blev samlingerne i løbet af 1800-tallet i højere grad organiseret og udstillet efter kategorier som for eksempel oprindelsessted og funktion.

I takt med at kulturgeografien og etnografien tog form som videnskabelige discipliner i København i første halvdel af 1900-tallet blev også de museale indsamlingsprincipper skærpet. Dr. Kaj Birket-Smith, der 1940-63 var leder af Etnografisk Samling på Nationalmuseet, fik en afgørende betydning for grundlæggelsen af dansk etnografi. Han var magister i geografi og naturhistorie med speciale i etnografi. Som hans hovedværk "Kulturens Veje" fra 1941 indikerer, var han fokuseret på kulturdiffusion – altså kulturen og dens manifestationers spredning – i tid og rum. Et vigtigt mål for Birket-Smith var via historisk rekonstruktion at bestemme migrationsstrømmene, der kunne aflæses i den materielle kultur og i den fysiske antropologiske undersøgelser. Genstandene blev derfor ikke blot fremvist i museets udstillingssale; de gav også vægt til argumenter om teoretiske sammen-

hænge. Birket-Smith formulerede de etnografiske indsamlingsprincipper i et brev til Forhistorisk Museum i 1959, som Klaus Ferdinand citerer i sin artikel i bogen "Menneskelivets Mangfoldighed" fra 1999. Birket-Smith skriver:

"...hvis man vil undgå at skabe en tilfældig samling fuld af huller og derfor uden videnskabelig og folkeopdragende værdi... bør [man]...koncentrere sig om enkelte kulturformer, fra hvilke der endnu kan skaffes en alsidig repræsentation, og som til sammen danner et fast og naturligt hele".

De etnografiske samlingers formål var altså tvedelt; dels skulle samlingerne bruges i udstillinger (den folkeopdragende værdi), dels skulle de ligge til grund for videnskabelige frembringelser. Sidstnævnte fik en ekstra dimension for etnografien, der blev oprettet som selvstændig disciplin ved Københavns Universitet i 1945. I Aarhus blev den Etnologiske Studiesamling oprettet i 1953, hvori indgik en række etnografiske genstande fra Forhistorisk Museum og nyligt indkomne genstande fra Henning Haslund-Christensens stort anlagte 3. Danske Centralasiatiske Ekspedition, som Aarhus byråd havde været med til at finansiere, samt en Tuarreg-samling hjembragt af Johannes Nicolaisen, der blev fagets første magister i 1950. Hovedarkitekten bag studiesamlingen i Aarhus var arkæolog og museumsdirektør P.V. Glob, der i 1960 blev rigsantikvar og leder af Nationalmuseet. Fra 1957 blev etnografen Klaus Ferdinand ansat i en stilling, hvor han både skulle varetage den etnografiske samling på Forhistorisk Museum i Aarhus og undervise arkæologistuderende i kulturgeografi. I 1963 fik faget etnografi sin egen studieord-

ning, og indsamlingsaktiviteten og formidlingen af etnografika på museet gik ind i en ny fase.

Materiel kultur – og hvad så?

I de følgende år steg indsamlingsaktiviteten af etnografiske genstande markant i Aarhus. Det stadigt stigende antal etnografistuderende blev sendt på fagets obligatoriske feltarbejde med instrukser fra Ferdinand om at indsamle etnografika til museet. Koblingen mellem forskningen og formidlingen, som Birket-Smith havde lagt vægt på, var ikke blot oplagt for Ferdinand at følge – den var også yderst hensigtsmæssig. Under feltarbejdet fik den studerende nemlig en god indsigt i den kultur og det samfund, som han eller hun befandt sig i, og med den faglige indsigt i bagagen fik en indsamling af genstande til museet en ekstra dimension. De hjembragte ting, der på museet blev til genstande, var på den ene side materielle vidnesbyrd om en kultur på samme måde, som viden gennem deltager-observation kan siges at være immaterielle vidnesbyrd, og derfor vigtige i den faglige dokumentation af kulturen. På den anden side gav disse samlinger mulighed for at præsentere det hjemlige museumspublikum for fremmede kulturer på den fagligt bedste baggrund. Ydermere fik Ferdinand muligheden for at skabe og præsentere samlinger, der havde en høj grad af aktualitet, som kun bruges i formidlingen.

Man aner her et brud med Birket-Smiths indsamlingsstrategi. For de etnografiske samlinger i Aarhus blev det i langt højere grad end i København kendetegnende, at samlingerne skulle afspejle samtiden. Hvor Birket-Smith havde haft fokus på at indsamle (og dermed

bevare) ting, der kunne illustrere traditionelle kulturer, før de blev påvirket af nogen modernitet, ønskede Ferdinand at lave indsamlinger, der netop kunne illustrere forandringsprocesser i det daglige liv. Som et resultat befinder der sig ikke blot æstetisk smukke og sjældne genstande i Moesgård Museums etnografiske Samlinger; pletter, pander, plasticgenstande og lignende er tilmed godt repræsenteret. Det er i denne forbindelse vigtigt at notere sig, at Nationalmuseet mere eller mindre ophørte med at føre en aktiv indsamlingspolitik på omtrent det tidspunkt, hvor studiesamlingen blev oprettet i Aarhus i første halvdel af 1950'erne.

I 1970 blev på flere måder et skæringsår for de etnografiske samlinger. Ungdomsoprøret, der startede i Paris i 1968, slog for alvor igennem i Aarhus, hvor en væsentlig del af de studerende rettede fokus mod marxistiske og andre mere sociologisk orienterede strømninger. Der opstod således brydninger og uenigheder mellem Ferdinand som studieleder på den ene side og en gruppe toneangivende studerende på den anden. Sidstnævnte var mere engagerede i spørgsmål om den vestlige verdens udbytning af tredje verdens lande og global social uretfærdig end i inddeling af samfund efter 'erhvervs-kulturenes hovedformer', som det hed i Birket-Smiths tradition, og den materielle kulturs forklaringskraft i videnskabelige analyser og i udstillinger. Hvor Ferdinand som studieleder havde dannet bro mellem museum og universitet – mellem formidling og forskning – bevægede faget, der fra 1970'erne hed etnografi og socialtologi, sig i en langt mere sociologisk orienteret retning. Studieordningerne og

pensum blev ændret, og den materielle kultur gled i baggrunden. Indsamlingsaktiviteten fortsatte trods alt, og der var fortsat studerende, der lavede feltarbejder med indsamling af materiel kultur. Men sammenhængskraften mellem forskning og formidling var i bedste fald skrøbelig i de følgende årtier.

Genstandenes potentiale

De etnografiske genstande i Aarhus var fra åbningen af Moesgård Museum i 1970 og frem til 1986 placeret på loftet over billetsalget under konserveringsmæssigt 'pragmatiske forhold'. I 1986 stod den nye længe klar, hvor Afdeling for Etnografi og Socialantropologi skulle huses, og et *state of the art* klimastyret kompaktmagasin til etnografika blev taget i brug. Men i gruppen af lektorer var der få, der interesserede sig for genstandene og de museale aktiviteter på De Etnografiske Samlinger, der blev placeret i kælderens under afdelingen. Ferdinand samlede en gruppe medarbejdere, studerende og udnævnte etnografer 'i kælderen', der varetog samlingerne, og lavede udstillinger på museet. Man altså uden den tætte kontakt til afdelingen, som havde været der frem til starten af 1970'erne.

I løbet af 1990'erne viste der sig igen for alvor tegn på interesse for genstandene i den etnografiske debat. Materiel kultur blev dog sat ind i en ny og anden konceptuel ramme, end det tidligere havde været tilfældet. Hvor samlingerne ifølge Birket-Smith skulle være så brede og dybtgående som muligt, og hvor den enkelte genstands forklaringsmæssige værdi afhænger af hele samlingens konstitution, kom der øget fokus på selve materialitetsbegrebet. Hvad er overhovedet en

ting? Hvordan forholder mennesket sig til materialitet? Hvor går grænsen mellem menneske og objekt? I hvilken grad – eller hvordan – kan ting (og genstande) siges at have agens? Og i den museale sammenhæng – hvordan kan materialitet udstilles? Alle spørgsmål der tager udgangspunkt i materialiteten, men med andre svar end tidligere søgt.

I Aarhus blev den etnografiske forskning på universitet og formidlingen af den på Moesgård Museum for alvor bragt sammen igen med oprettelsen af delt stilling mellem Aarhus Universitet og Moesgård Museum i 2008. Stillingen, der i første omgang var oprettet som et lektorat ved Aarhus Universitet, blev senere opgraderet til et professorat, hvor hvervet som afdelingsleder samtidig skulle varetages. Fra 2008 til 2011 blev stillingen bestredet af antropologen Rane Willerslev, der på flere måder repræsenterer en ny generation af etnografer og antropologer med interesse for materiel kultur. Den udvikling der er i antropologiens teoretiske apparat, afspejles således også i den nye generations interesse for materiel kultur. Populært sagt kan man sige, at materiel kultur igen er blevet 'hot'. I videnskabelige publikationer som for eksempel antologien "Thinking Through Things" finder man en revitalisering af materiel kultur som forskningsfelt, og den er et eksempel på en ny konceptuel ramme inden for hvilken, man kan forstå genstande og ting i almindelighed.

Denne konceptuelle ramme afspejles også i formidlingsplanerne på Moesgård Museum, hvor der i skrivende stund arbejdes på udstillingskonceptet, der præsenteres for publikum, når den nye museums-

bygning åbner i 2014. Her bindes arkæologien og etnografien sammen gennem udvalgte overordnede temaer som 'krig', 'ofring', 'religiøse brud' og 'epidemier'. Hvert tema vil i udstillingerne give anledning til etnografiske associationsrækker, der åbner for formidlingsmæssige muligheder af den etnografiske og antropologiske forskning. Det er helt afgørende for konceptet, at formidlingen netop bygger på forskning, og at forskningsmiljøerne inddrages i udstillingsarbejdet. Museer og ting – og materialitet i almindelighed – hænger uløseligt sammen, og inddragelsen af antropologisk og etnografisk forskning har potentialet til at give formidlingen af tingene nye dybder.

Når det gælder materiel kultur i et etnografisk perspektiv er forskningens og formidlingens råstof stadig genstandene, der er organiseret i samlinger på det etnografiske magasin, hvor den andægtige stemning aldrig er blevet brudt. Der er ganske vist kommet mere aktivitet på magasinet i de seneste år, hvilket afspejler en større interesse. Og det bringer mig tilbage til de spørgsmål, jeg rejste tidligere: hvorfor gøre sig den ulejlighed det er, at slæbe ting fra alle verdenshjørner til magasinerne på Moesgård? Hvordan kan vi forsvare at bruge penge på at registrere, konservere og ikke mindst opbevare genstandene? Og dernæst: hvad kan og skal vi bruge genstandene til?

Selv før faget etnografi som videnskabelig disciplin tog form i Danmark, har materiel kultur spillet en afgørende rolle i forståelse af andre kulturer og lande. Den enkle forklaring er, at de ting, som folk fremstiller og bruger, vidner om deres levevis og kultur, hvis det af etnografen og museumskuratoren

Klaus Ferdinand og Lennart Edelberg i Nuristan på Henning Haslund-Christensens Mindeekspedition 1953-55. Foto: Peter Rasmussen

settes ind i den rette forklaringsramme. Genstandene kan det samme i dag, og de seneste tendenser i den etnografiske forskning går videre og undersøger selve præmisserne for menneskers forståelse af materialitet.

Dybest set kan de mange etnografiske genstande, der ligger i det forunderlige magasin, tilbyde vinkler på den menneskelige tilværelse. Til forskel fra den rene forskning, hvis produkt typisk er rapporter eller afhandlinger, er samlingernes fordel, at de kan bruges til formidling i udstillinger. Derved er vi tilbage ved den folkeopdragende værdi, som Birket-Smith lagde så stor vægt på. For forskningen af det fremmede (og det velkendte) skal formidles til den bredere offentlighed, og på denne måde er de museale samlinger med til at bringe nye perspektiver på, hvad det vil sige at være menneske. ■

Forslag til videre læsning:

Henare, Amira, Martin Holbraad and Sari Wastell. 2007. Thinking Through Things: Theorizing Artefacts

Ethnographically. London and New York: Routledge

Peter Bjerregaard. 2010. Inside the Museum Machine – Mind and Agency in Contemporary Ethnographic Exhibitions. Ph.D.-afhandling

Høiris, Ole et. al. 1999. Menneskelivets Mangfoldighed: Arkæologisk og antropologisk forskning på Moesgård. Aarhus Universitetsforlag

ULRIK HØJ JOHNSEN ER MUSEUMSINSPEKTØR OG KONSTITUERET AFDELINGSLEDER PÅ DE ETNOGRAFISKE SAMLINGER, MOESGÅRD MUSEUM. HAN ER UDDANNET MAGART. I ANTROPOLOGI OG ETNOGRAFI FRA AARHUS UNIVERSITET I 2006. PÅ MOESGÅRD MUSEUM HAR HAN BLANDT ANDET VÆRET MED TIL AT LAVE UDSILLINGERNE 'AFGHANISTAN BAG OVERSKRIFTERNE' (2001), 'FLET TIL ALLE TIDER' (2007), 'ÉN VERDEN – 1000 HISTORIER' (2008) OG 'PERLER AF GLAS' (2010). I ØJEBLIKKET ARBEJDER HAN PÅ MOESGÅRD MUSEUMS NYE UDSILLINGER, HAR IGANGSAT EN OMFATTENDE REVISION AF MUSEETS ETNOGRAFISKE SAMLINGER OG ARBEJDER MED INDRETNINGEN AF MAGASINERNE I MUSEETS NYE UDSILLINGSBYGNING, SOM ÅBNER I 2014.